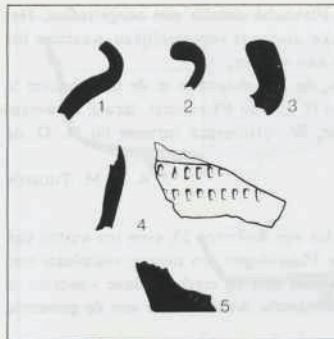

HOLLAND

REGIONAAL-HISTORISCH TIJDSCHRIFT

NEGENDE JAARGANG NUMMER 6 DECEMBER 1977

Afb. 31 Alphen a. d. Rijn. Fragmenten van vroeg-middeleeuws aardewerk. Tek. ROB.

Julianastraat tegenover het postkantoor. De vindplaats bevindt zich aan de rivierzijde van de Rijndijk en is van belang voor de bestudering van de afzettingen van de Rijn sedert de Romeinse tijd. Dit zal verder onderzocht moeten worden. Voor nu verdienen met name de vroegmiddeleeuwse vondsten nadere vermelding. Zij bestaan uit fragmenten van op de schijf gedraaid, hardgebakken, vermoedelijk Rijnlands aardewerk, direct vergelijkbaar met de potten uit Dorestad (8e/9e eeuw). Enkele fragmenten met radstempel zijn van het bekende Badorf type. De vroegmiddeleeuwse vondsten komen voor onder een recente toplaag van ca. 1 m tot op een diepte van 2 m minus maaiveld, waar veen- en zandige kleilagen elkaar afwisselen. Zij zijn in alle niveaus gemengd met een overdaad aan Romeinse vondsten, hetgeen, gezien de nabijheid van het castellum Albanianae ter plaatse van en rond de Ned. Herv. kerk ca. 100 m zuidelijker, geen verwondering hoeft te wekken.

Arkel P. von Hout te Arkel, lid van de afdeling Gorinchem van de NJBG, heeft samen met G. Westrenen een verkenning uitgevoerd in de Vrouwenhuiswaard ca. 1,5 km ten zuiden van Arkel tussen de Arkelse dijk en de Linge ter hoogte van de zgn. Koepelkerk. Naast Pingsdorf- en Paffrathscherven (12e eeuw) werden ook enige Badorfscherven (8e/9e eeuw) gevonden. Het is verleidelijk deze laatste vondst in verband te brengen met de oudste vermeldingen van Arkel, die uit de 10e eeuw dateren.

Delft De werkzaamheden van de Stichting Altena, die sedert 1969 opgravingen verricht op het terrein van het voormalige kasteel Altena, werden ook in 1976 voortgezet.

Dordrecht (afb. 32-35) Het stadskernonderzoek te Dordrecht rond de Nieuwkerk werd in 1976 voortgezet. Tussen 3 mei en 12 november werden opgegraven (a) een reeks beerputten achter de in 1975 onderzochte bebouwing langs de Heer Heiman

Suisstraat, (b) een terrein aan het Nieuwkerksplein en (c) een terrein aan de Torenstraat.

De beerputten genoemd onder (a) lagen in een aaneensluitende rij op een afstand van 10 m ten noorden van de Heer Heiman Suisstraat. De door houten beschoeiingen gekenmerkte putten achter elkaar deden aanvankelijk de idee ontstaan van een grachtje als oorsprong, temeer daar in het verlengde ten oosten van de Wijngaardstraat tot in deze eeuw een grachtje gelopen had. De idee moest echter verlaten worden: van begin tot eind was hier een verzameling beerputten geweest. Wel konden drie fasen onderscheiden worden.

In de oudste fase, met een gebruik van het begin tot het einde van de 14e eeuw, was er een reeks rechthoekige putten in elkaars verlengde aangelegd met wanden van liggende planken en een enkele maal vlechtwerk gestut door palen aan de binnenzijde. De vrij constante breedte van 1,5 à 2 m contrasteerde met de variabele lengte, een variabiliteit die echter goed aansloot bij de breedte der in 1975 geconstateerde percelen, d.w.z. gemiddeld 4 m. De bodemdiepte van deze eerste fase lag gemiddeld op — 2 m NAP. Gezien de hoogte van de wanden kunnen de putten behoord hebben bij de oudste fase van de in het vorige verslag genoemde 'werkplaatsen' met een niveau tussen — 0,50 en — 1,00 m NAP. De inhoud van de putten weerspiegelde echter in geen dele ambachtelijke activiteiten, maar vertoonde het beeld van het normale gebruiksgoed.

In de tweede fase, te dateren van het einde van de 14e tot het einde van de 15e eeuw, werd het patroon van de aaneensluitende bakken verlaten. Wellicht waren zij vol geraakt en werden zij om die reden buiten gebruik gesteld; enkele werden in ieder geval overbouwd. In de plaats ervan werden enige kleinere rechthoekige beerputten (bijv. van 1 x 1,5 m), ook weer met hout bekleed, en een aantal tonnen ingegraven in de oude strook. De verdeling was zodanig dat ieder perceel nu een of twee beerputten telde, die meestal in de hoek waren gelegen. Ook uit deze putten werd het gewone gebruiksgoed geborgen. Minder makkelijk dan bij de eerste fase was vast te stellen waarbij deze putten behoord hebben; mogelijk waren zij in gebruik bij de bewoners van de jongste werkplaatsen en van de beginnende steenbouw, o.a. van het eerste bakstenen huis.

In de derde fase, te dateren in de 16e en 17e eeuw, werden op dezelfde strook nieuwe beerputten aangelegd, weer van het vierkante of rechthoekige model, groter dan de voorgaande en in veel gevallen met gemetselde wanden al ontbreekt de houtbekleding ook nu niet. Wederom komt de verspreiding goed overeen met de percelering. Zij behoren ongetwijfeld bij de bebouwing met kleine bakstenen woonhuizen, die hier sedert de 16e eeuw zijn verzezen en eerst bij de huidige sanering zijn verdwenen.

Het opgravingsterrein aan het Nieuwkerksplein (b) lag ten zuidwesten van de Nieuwkerk, aan de zuidzijde van de kerkring, en daarmee in het centrum van het oude Heer Danielsambacht. Doel van het onderzoek was om nu ook op een zo centrale plek de ouderdom en de ontwikkeling van de bewoning vast te stellen.

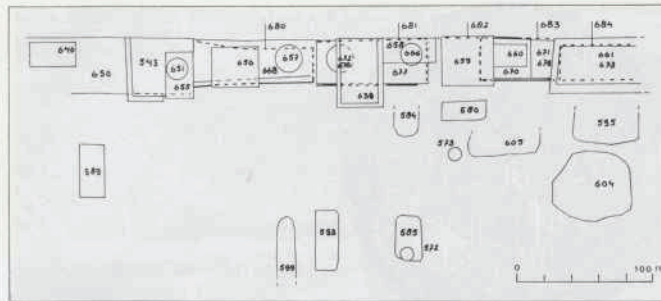
De vaste ondergrond bleek ook hier te bestaan uit veen (bovenzijde op — 4,30 m NAP) waarover een natuurlijk kleidek van 20 cm. Ook gezien waarnemingen gedaan tijdens graafwerkzaamheden aan de rand van de kerkheuvel en in de kerkring in verband met de nieuwbouw lijkt het erop of dit de algemene situatie is. Dit impliceert dan wel dat de pregnante kerkheuvel van de Nieuwkerk niet terug gaat op een natuur-

Afb. 32 Dordrecht. Reeks beerpotten achter de laat-middeleeuwse bebouwing langs de Heer Heiman Suisstraat (r.), gezien vanuit het westen. Foto ROB.

lijke verhevenheid, maar is ontstaan door de optasting van kleiplaggen. Op de natuurlijke ondergrond bevond zich in de opgravingsput weer het bekende metersdikke pakket van ophogingen. Uit de diepst gelegen vondsten valt op te maken dat deze ophogingen zijn aangebracht sedert het midden van de 14e eeuw.

In de eerste meters van de ophoging werden geen sporen van bewoning gevonden. Wel waren er weer enige houtresten, staande palen zowel als liggend hout, die een begin van percelering aanduiden loodrecht op het Nieuwkerksplein. Het karakter van deze resten was gelijk aan de eerste perceelsscheidingen langs de Heer Heiman Suisstraat, zij het dat zij over het geheel genomen schameler waren. In de opgravingsput kon één perceel met een breedte van 4,50 m worden vrijgelegd. Vergelijkbaar was ook de vondst van een tweetal bakstenen 'werkvloertjes' in het midden van het perceel op resp. — 3,35 en — 2,80 m NAP. Tenslotte werden ook hier veel vierkante tot recht-

Afb. 33 Dordrecht. Dezelfde reeks beerputten als van afb. 32, nu gezien vanuit het zuiden en voorzien van vondstnummers. Periodisering: vroeg-midden 14e eeuw: 650, 672, 673, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684; laat 14e — vroeg 15e eeuw: 646, 666, 668, 670, 671;

midden-laat 15e eeuw: 651, 657, 658; 16e eeuw — vroeg 17e eeuw: 656, 660, 661; 17e eeuw en later: 543, 639, 659. De nummers 572-604 hebben betrekking op afvalkuilen onder de bebouwing langs de Heer Heiman Suisstraat. Tek. ROB.

hoekige ingraveningen aangetroffen, die in plaats en richting geheel aansloten bij het perceel. Een opmerkelijk verschil met de situatie aan de Heer Heiman Suisstraat was hier het veel minder voorkomen van mest.

Sporen van geregelde bewoning bevonden zich veel hoger in de ophoging en bestonden uit de overblijfselen van twee aan elkaar grenzende bakstenen gebouwen. Van het oudste kon slechts een strook over de lengte ontgraven worden (de oostelijke lange kant viel buiten de opgraving). Bij een aldus onbepaalde breedte staat ook de lengte niet helemaal vast: op de plaats van de vermoede voorgevel aan het Nieuwkerksplein ontbrak ieder spoor. Heeft hier een houten gevel gestaan, dan zou de totale lengte van het huis buitenwerks 9 m bedragen hebben. Een vloer werd niet gevonden, maar de hoogte van het looppniveau kon wel uit de bouwresten afgeleid worden. In de westelijke zijmuur bevonden zich namelijk inkassingen met natuurstenen penanten voor muurstijlen; de vloer zal gelegen hebben enige decimeters onder de penanten (bovenzijde op — 1,12 NAP), maar boven het begin van de versnijdingen in de voet van de muur (begin op — 1,44 NAP), zodat we het looppniveau mogen stellen op ca. — 1,40 NAP. Een niveau met brokken grote baksteen op — 0,85 NAP zou een jongere vloer kunnen zijn, maar gezien deze hoge positie ten opzichte van het overgebleven muurwerk is dit toch niet waarschijnlijk; het zou ook een stukje buitenbestrating kunnen zijn na de afbraak van het huis, en samen kunnen hangen met het belendende gebouw. De grens tussen beide gebouwen lag overigens enige meters boven, maar wel op dezelfde lijn als de oostelijke begrenzing van het oude, eerste ophogingsperceel.

Het tweede, jongere gebouw sloot met zijn oostelijke muur bij deze grens aan, maar overschreed met de westelijke muur de oude tegenhangende perceelsgrens ruimschoots. Het stond met een korte gevel aan het Nieuwkerksplein en mat buitenwerks

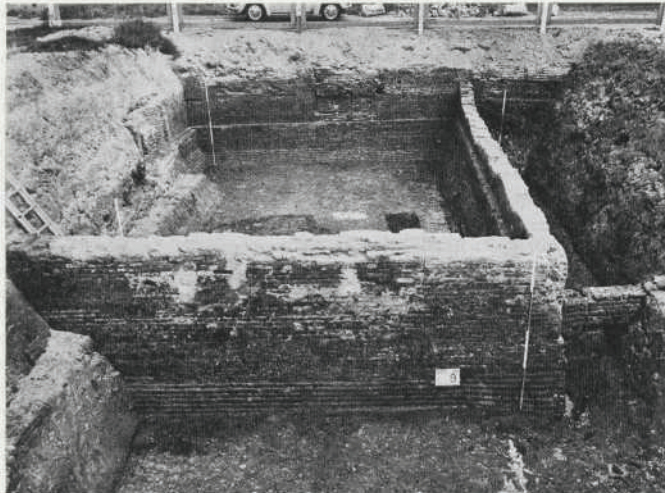

Afb. 34 Dordrecht. Bord van rood geglaazuurd aardewerk met figuren in gele slib, zgn. North Holland Slipware, 1625-1650. Het hoofdmotief in de versiering is het wapen van Amsterdam. Het bord werd gevonden in een beerput (nr. 661). Foto ROB.

7,50 x 10,50 m. De grote afmetingen hadden een zware uitvoering en diepe fundering tot gevolg gehad, waarbij het zuidelijk gedeelte nog een halve meter dieper was gefundeerd dan het noordelijke. Van het zware, soliede bouwwerk was nog gemiddeld 2,50 m opgaand muurwerk bewaard gebleven. De oostelijke muur van het gebouw was over de voeting van het oudere buurhuis heen gemetseld. Op een jongere datering wees trouwens ook het iets geringere baksteenformaat: 20/21 x 8,5/9,5 x 4/4,5 cm tegenover 21/22 x 9,5/10,5 x 4,5/5,5 cm. Het gebouw kende maar één ingang in de gevel naar het Nieuwkerksplein. Tegen de westmuur bevond zich een forse schouw. Van een mogelijke binnenconstructie werd niets teruggevonden. De oorspronkelijke vloerhoogte kon op ca. — 0,75 NAP geconstateerd worden; een tweede vloer, waarvan ook bouwkundige aanpassingen bij de ingang en de schouw gevonden werden, had zich bevonden op een hoogte van ca. — 0,25 NAP. Een vaag spoor op ongeveer NAP hoogte zou op nog een derde vloer kunnen wijzen.

Van de twee gebouwen werd het oudere vermoedelijk gebouwd in de late 14e eeuw en al weer afgebroken toen het jongere nog bestond. Op een aanmerkelijk hoger niveau werd het in de 17e eeuw geheel overbouwd. Het jongere gebouw dateerde vermoedelijk uit de vroege 15e eeuw; het is zeker tot in de 16e eeuw in gebruik gebleven. Eerst in de 17e, of misschien zelfs pas in de 18e eeuw werd het vervangen door nieuwbouw. Is het oudere gebouw waarschijnlijk wel een woonhuis geweest, voor het hal-achtige jongere gebouw is dit lang niet zeker. Waartoe het dan wel heeft gediend is echter niet bekend.

Ter afsluiting van het onderzoek op dit terreingedeelte is 6 m ten zuiden van de laatmiddeleeuwse bebouwing een grachtje onderzocht, dat eerst aan het begin van deze eeuw werd gedempt. Het was het bovengenoemde grachtje ten oosten van de Wijn-gaardstraat in het verlengde van de reeks beerputten (a). Dit grachtje bleek vanaf zijn oorsprong inderdaad een grachtje te zijn geweest. De bodem lag direct op het veen, dat hier aanmerkelijk hoger eindigde (op — 3 m NAP) dan in de naaste omgeving.

Alb. 35 Dordrecht. Een groot bakstenen huis uit de 15e eeuw aan het Nieuwkerksplein, gezien vanuit het zuiden. De ingang bevond zich in het midden aan de straat-

zijde en is in twee fasen met baksteen dichtgezet. Links een schouw met gebruiksniveaus op dezelfde hoogte als de dorpels in de ingang. Foto ROB.

De breedte van het grachtje bedroeg 2,50 m, maar aan de bovenzijde waren de kanten enigszins naar elkaar toe gedrukt, zodat een bovenwijdte van 2,00 m was ontstaan. De zijkanten waren beschoeid met liggende planken, vastgehouden door palen aan de binnenzijde. In de bekleding waren drie fasen te onderscheiden. De paaltoppen van de oudste fase lagen op gemiddeld $-1,80$ NAP; in de beschoeiing was ook enig vlechtwerk opgenomen. De wanden van de jonge fase bestonden uitsluitend uit forse planken; de palen waren aan beide zijden van het grachtje met zware houten ankers in de aangrenzende grond verzekerd, hetgeen echter het wegzakken van de bovenkanten van het grachtje toch niet had kunnen verhinderen. Deze fase had zijn bovenkant op ongeveer $-0,40$ m NAP. De derde fase lijkt eigenlijk niet veel meer te zijn geweest dan een optrekken van de noordzijde met enige planken, waarbij echter wel weer palen met ankers toegepast werden. De bovenzijde hiervan lag nauwelijks hoger dan die van de tweede fase: $-0,25$ NAP. Overzien we de ontwikkeling van het grachtje, dan lijkt de eerste fase een slootje te zijn geweest dat in of tijdens de eerste ophoging gegraven werd. De latere fasen hebben dit oorspronkelijke tracé gehandhaafd en, gezien de hoogte van de bovenzijde, kunnen zij hebben samengehangen met de eerste vloer van het jongere gebouw. Ook de vondsten uit de diepste vulling, daterend uit de 15e en 16e eeuw, stemmen hiermee overeen, al dient hier natuurlijk aan toegevoegd

te worden dat door het voortdurend opschonen van dergelijke grachtjes de bewijskracht van het vondstenmateriaal zwak genoemd moet worden.

Aan het eind van de campagne 1976 werd een begin gemaakt met het onderzoek op een terrein aan de Torenstraat (c). Aangezien dit onderzoek eerst in 1977 afgerond zal worden, zullen de resultaten als geheel in het verslag van die campagne opgenomen worden.

Het stadskernonderzoek te Dordrecht wordt uitgevoerd door de ROB: S. Bokma en H. Sarfatij.

Contactpersoon voor de gemeente Dordrecht: J. Okkerse, ing.

Gouda Leden van de Oudheidkundige Werkgroep 'Gouda' melden de vondst van de fundering van de Oude Veerstal, de poort die langs de IJssel de stad aan de westzijde afsloot.

's-Gravenzande M. C. M. van Adrichem te Honselersdijk meldde dat bij bouwwerkzaamheden in het centrum van 's-Gravenzande een muur van de kapel van het 13e-eeuwse Begijnhof gevonden is. De muur is door de Dienst Gemeentewerken ingemeten.

Hendrik Ido Ambacht J. Brugman te Hendrik Ido Ambacht meldde de vondst van de fundering van het huis Bouquet op het erf van de boerderij met dezelfde naam. Gezien het steenformaat moet deze fundering afkomstig zijn van het na 1572 herbouwde huis.

Koudekerk a.d. Rijn K. de Jong te Koudekerk meldde de vondst van kloostermop-funderingen in een weiland in de Lage Waard. Het betreft hier de overblijfselen van het kasteel van Foreest. Een nader onderzoek zal in 1977 ingesteld worden.

Leerdam Tijdens de restauratie van het Hofje van Mevrouw Van Aarden, dat staat op de plaats van het voormalige kasteel van Leerdam, in de zuidwesthoek van de stad, zijn tal van funderingen van het middeleeuwse kasteel aangetroffen. Deze zijn vastgelegd in een uitgebreid rapport dat berust bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Leiden: Breestraat In het kader van het middeleeuwse stadskernonderzoek te Leiden heeft van 5 t/m 15 april een opgraving plaats gevonden op de zuidoost hoek van de Breestraat/Kakelaarssteeg. Men bevindt zich hier aan de Rijnzijde en de bovenzijde van de rivierafzettingen werd aangetroffen van — 0,50 m NAP (Breestraat) tot — 1,80 m NAP (Boommarkt), met een diepste punt op — 2,10 m NAP (ongeveer halverwege). Deze natuurlijke ondergrond bestond uit blauwgrijze klei in hellend verloop naar de rivierbedding, naar onder toe zandiger wordend en afgewisseld door dunne zandlensjes. Hierop lag een pakket ophogingslagen van 2 tot 3 m dikte. Vondsten uit en onder de onderste laag (Andenne en kogelpot materiaal) suggereren dat de ophoging in de 12e of, waarschijnlijker, in de eerste helft van de 13e eeuw is begonnen. Het ontbreken van Pingsdorf scherven in deze en hogere lagen bevestigt dit. In de verdere ophogingslagen waren een 13e-, een 14e- en een 15e-eeuws niveau te onder-